

Nytt land

“Fram” til Canadas arktiske øyer (Annen “Fram”-ferd)

1898-1902

Da vi heiste flaget tog vi i den norske konges navn det land i besiddelse hvis kyster vi har bereist.

Otto Sverdrups dagbok, mai 1900

Av: Hans Arne Nakrem

Vikingenes imperium

I 1814 mistet Norge de gamle landområdene i Nord-Atlanteren, som vi hadde hatt fra vikingtiden av; Grønland, Shetland, Færøyene og Island. I den nasjonale bølgen som gikk over landet på slutten av 1800-tallet dukket tanken om et norsk Ishavsimperium opp igjen. I sin bok *Nyt Land* skrev Sverdrup at på kartet var det atskillige hvite flekker som han godt kunne tenke seg å sette norske farger på.

Den mest kjente av Ishavsekspedisjonene er Nansens og Johansens skiferd mot Nordpolen under den første “Fram”-ferden. Så snart “Fram” hadde lagt til kai i Kristiania i 1896 etter tre år i Polhavet, begynte Fridtjof Nansen å snakke med Otto Sverdrup om nye ekspedisjoner. Nansen selv ville gjerne bearbeide det vitenskapelige materialet fra den første “Fram”-ekspedisjonen, men Sverdrup var ledig til nye reiser. Sverdrup samlet et nytt mannskap på 16 mann: 6 vitenskapsmenn og 10 sjøfolk. Ekspedisjonen forlot Oslo St. Hansdagen 1898 med Otto Sverdrup som ekspedisjonsleder.

Otto Sverdrup har blitt stående i skyggen av polfarerne Fridtjof Nansen og Roald Amundsen. Han hadde ikke den samme evnen til å markedsføre seg selv som de to polarhøvdingene. Hjalmar Johansen gav ham følgende karakteristikk: ... denne Mand der gikk ombord stille og rolig – saa alt, talte lite, men udrettet desto mer. Sverdrup hadde ry på seg for å være Norges tauseste mann. Foto: L.Szacinski.

Sjøsyeke og pakkis

Planen var å seile rundt sørspissen av Grønland og ta "Fram" opp langs vestkysten, så langt nord som mulig. Før de ankom Grønlands sørspiss måtte de krysse Atlanteren i en skute som var beryktet for sin rulling. Ivar Fosheim skrev i et brev hjem til foreldrene om sjøsyken som herjet om bord, – *sjøsyke arter sig paa den maaten at man den første timen er redd for at dø. Resten av tiden er man redd for at man ikke kommer til at dø fort nok.*

Ekspedisjonen møtte så mye is at det ikke var mulig å ta seg til Nord-Grønland gjennom Kennedy Canal, som går mellom Vest-Grønland og Ellesmere Land, en øy på omtrent halve Norges landareal. Vinteren 1898-1899 nærmet seg og ekspedisjonen lot seg fryse inn i Buchanan Bay, et stykke sør på Ellesmere Land. På tross av bitende kulde ble det foretatt flere mindre ekspedisjoner fra den innefrosne båten, både med innsamling og ren kartlegging. Noen av disse ekspedisjonene gikk helt over til vestkysten av Ellesmere Land, og samlingene av bergarter, fossiler planter og dyr var av betydelig størrelse. *Områdene "Fram" reiste i var stort sett ukjente. Dette kartet ble laget på grunnlag av ekspedisjonens opptegnelser, og viser Ellesmere Land og Axel Heibergs Land, som tilsammen utgjør omtrent 3/4 av arealet av faslands-Norge. Landområdene helt øst på kartet er Nordvest-Grønland.*

Sykdom og død i Nordishavet

10. mars 1899 forfrøs ekspedisjonens geolog Per Schei tre tær, og dr. Svendsen måtte amputere dem. Sverdrup mente at Schei har slurvet med fottøyet. Å holde orden på sokkene kan være et spørsmål om liv eller død når temperaturen synker til mellom 40 og 67 minusgrader. Sverdrup skrev senere om et problem som kulden medførte, da de skulle nyte en konjakk i det fri: *"conjacken var så tyk som grød og vi måtte næsten pirke den ud af flasken efter at vi havde tat os en sup av omskrevne stof"*. Et annet skrev han : *"Ja ja, vi spiste da vor Dram..."*

Mens båten fortsatt lå innefrosset sommeren 1899 skjøt doktoren Johan Svendsen seg. Sverdrup skrev i sin dagbok: *Den satans tosk av en doktor som skulde gå hen og skyde sig, fan forstå hva han skulde her om bord efter for at skyde sig (...) Jeg ergrer mig gal at jeg lod mig således lure på af ham .* Hele mannskapet var medisinsk undersøkt før ekspedisjonen, men ikke legen – som viste seg å være morfinist.

Sjømenn mot forskere

Stemningen om bord i det innefrosne skipet var ikke god. Nestkommanderende, styrmann Victor Baumann var overordnet den vitenskapelige gruppen. Han hadde liten forståelse for menn som ruslet rundt og plukket blomster, og han stakk kjepper i hjulene for den botaniske innsamlingen ved ikke å slippe botanikeren løs mens det var barmark. Sjøfolkene så ikke noen nytte av det vitenskapelige arbeidet. Akademikerne ble ofte satt til praktisk arbeid. De hadde skrevet kontrakt, der det het at de måtte love *at ta alt Slags arbeide, som af mine Foresatte maatte paalægges mig* . Dette plaget i mindre grad zoologen og geologen som kunne ha ganske lang feltsesong, men botanikeren Herman Georg Simmons var helt avhengig av å kunne ofre all sin tid til feltinnsamling de få ukene på sommeren hvor det var *vårlig at se* . For øvrig fungerte han som skipets lege etter at Dr. Svendsen skjøt seg.

Da isen omsider slapp "Fram" sommeren 1899, fortsatte de ferden sørover til de sørlige delene av Ellesmere. Samling og kartlegging tok mye tid, og høsten satte inn mens ekspedisjonen fortsatt lå på sørsiden av Ellesmere. Her døde altmuligmannen Ove Braskerud, muligens av lungebetennelse. Vinteren 1899-1900 overvintret ekspedisjonen innefrosset i Havnefjorden.

Med hundeslede mot nord

Etter hvert som mørket og kulden gav seg utover våren 1900, begynte mannskapet å utforske vestkysten av Ellesmere med hundeslede. Vest for Ellesmere ligger en stor øy på 35.200 kvm , større enn Østfold, Akershus, Oslo

og Hedmark til sammen. I mai nådde de til nordspissen av denne øya, 80 grader 55 minutter nordlig bredde. Ekspedisjonen døpte øya Axel Heiberg Land. Da hadde de tilbakelagt 635 km med hundesleder. Sverdrup tok landet i besittelse, og skriver i sin dagbok: ” *Da vi heiste flaget tog vi i den norske konges navn det land i besiddelse hvis kyster vi har bereist (...) Efter denne høitidelige seremoni fotograferede jeg varden med Fosheim i forgrunden samt landet omkring fjorden som sjærer indover* ”.

Kartleggingen av Axel Heibergs Land lettet tydeligvis stemningen om bord. Styrmann Baumann var blitt vennligere innstilt til forskerne, og Fosheim skrev i sin dagbok: *Det later til å være kommet omslag i den før temmelig antvitenskapelige stemning om bord. Selveste Baumann er en av de ivrigste skrapere og sturten går sogar og agerer vitenskapelig interessert med en fluehov i den ene hånd og et haglgevær i den andre.* På høsten la Sverdrup ”Fram” langt inne i Gåsefjorden for å unngå den verste skruisen for vinteren. Dette skulle senere vise seg å være en tabbe.

Fanget av isen

Vinteren 1900-1901 var lang og kald. De trange forholdene ombord og ensomheten tæret på mannskapene. Zoologen Edvard Bay og botanikeren Simmons ble rammet av depresjoner. De brukte mye av tiden med å krangle med styrmann Baumann, og fikk ikke gjort sine vitenskapelige observasjoner.

8. april 1901, så snart været og lyset tillot det, dro tre sledepartier av sted fra den innefrosne båten. Sverdrup selv dro sammen med geologen Schei vestover til de sørlige delene av Axel Heiberg Land, og så sørover til ”Bjørnekapland”, en halvøy på vestkysten av Ellesmere Land. Her samlet de enorme mengder bergarter og fossiler, til Scheis store begeistring.

Håpet var å kunne seile ut av Gåsefjorden så snart isen gikk, men sommeren 1901 var ekstraordinær kald. Isen gikk ikke i Gåsefjorden og ”Fram” kommer ikke ut. Ekspedisjonen forsøkte å spreng seg ut til Jones Sund, mellom Ellesmere og North Devon der det var isfritt, men måtte gi opp. Det eneste de oppnådde var å fryse inne litt lenger ut i fjorden, en vinter til.

I april 1902 la Schei og Sverdrup på nytt ut på en lang sledetur, denne gangen nordover på Ellesmere Land. De nådde 81 grader og 44 minutter nord. Det er en luftstrekning på 550 km fra ”Frams” innefrosne havn. Turen varte 77 døgn, fra 1. april til 16. juni.

Hjem til Norge

Fram hadde ligget innefrosset i to år, og nå begynte det å haste med å komme seg fri av isen. Ekspedisjonen var et år på etterskudd. Utover etterjuls vinteren 1902 strødde mannskapet svart sand på isen for at den skulle akkumulere solvarme og tine når våren kom. Likevel kom de ikke fri og måtte nok en gang spreng seg fram med krutt. 10. august 1902 var ”Fram” i åpent vann for første gang på to år. Det var i siste liten, temperaturen var begynt å falle og fjordene begynte å fryse til igjen..

Skuta ”Fram” på kaia i Kristiania etter hjemkomsten fra Ellesmere Land. Skuta ble bygget av Colin Archer etter instruksjoner av

En korall, Scheia tuberosa samlet av Per Schei på Kong Oscars Land (Ellesmere). Schei døde i 1905, bare 30 år gammel. Slekten Scheia og 10 arter i andre slekter ble oppkalt etter den unge geologen.

28. september 1902, et par år forsinket, ankom ”Fram” Kristiania. Et sted mellom 60.000 og 100.000 mennesker tok imot skuta langs indre Oslofjord

Selv om ekspedisjonen aldri ble like berømt som den første ”Fram”-ekspedisjonen, var de vitenskapelige resultatene overveldende. Mellom 150.000 og 200.000 kvadratkilometer ”nytt land” ble kartlagt. De satte 250 norske stedsnavn på kartet (mange brukes også i dag). Ekspedisjonen brakte med seg hjem 50.000 botaniske eksemplarer, 2000 glass med ”lavere dyr”, store samlinger av plankton og bunnprøver, og et rikt materiale av bergarter, fossiler, fugl og pattedyr. Det ble foretatt astronomiske observasjoner, meteorologiske målinger og målinger av jordmagnetisme. De noterte også etnografiske observasjoner fra eskimoene de møtte i

Fridtjof Nansen og Otto Sverdrup for å tåle å fryse inn i polisen. Båten hadde tålt de strabasjose ferdene over Nordpolen og rundt Grønland, men konstruksjonen hadde sine ulemper. Det runde skroget var beryktet for å rulle i bølger.

isødet. I perioden 1907-1930 ble det trykket 39 vitenskapelige avhandlinger i serien *Reports of the Second Norwegian Arctic Expedition in the "Fram" 1898-1902*

Den norske stat fulgte aldri opp Sverdrups krav om annekasjon av Axel Heibergs land og de delene av Ellesmere Land de hadde kartlagt. I 1930 ble Sverdrup tilkjent 67.000 dollar av den canadiske stat som anerkjennelse for hans utforskning av området, og for hans originale karter og dagbøker. Sverdrup døde 15 dager etter.

Petter Bøckman, e-postadresse petterb@nhm.uio.no